

ΑΘΗΝΑ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ
ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΤΟΜΟΙ ΟΓ' - ΟΔ'

ΛΕΙΜΩΝΑΡΙΟΝ

ΤΙΜΗΤΙΚΗ ΠΡΟΣΦΟΡΑ

ΤΩ ΚΑΘΗΓΗΤῃ ΝΙΚΟΛΑΩ Β. ΤΩΜΑΔΑΚῃ

Πρόεδρῳ τῆς Ἑταιρείας καὶ διευθυντῇ τοῦ περιοδικοῦ αὐτῆς

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ ΑΔΕΛΦΩΝ ΜΥΡΤΙΔῆ
1972-1973

Ε.Υ.Δ. της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΑΝΕΚΔΟΤΟΙ ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ ΤΟΥ ΝΙΚΗΦΟΡΟΥ ΘΕΟΤΟΚΗ
ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΚΛΟΓΗΣ ΤΟΥ
ΩΣ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΙΑΣ

“Όταν οί “Έλληνες τῆς Βενετίας ἐπληθύνθησαν καὶ ἀπέκτησαν δύναμιν καὶ ἰσχύον ἐντὸς τῶν κόλπων τῆς ἐνετικῆς Δημοκρατίας, ἔλαβον τὸ 1498 τὴν ἀδειαν ὑπὸ τῆς ἀνωτάτης ἀρχῆς τοῦ Συμβουλίου τῶν Δέκα νὰ ἰδρῦσουν ἰδικὴν τῶν Ἀδελφότητα, ἐπ’ ὀνόματι τοῦ ἁγίου Νικολάου. Μετὰ μακροῦς καὶ σκληροῦς ἀγῶνας κατὰ τῆς παπικῆς αὐλῆς καὶ τῶν ἐνετικῶν ἀρχῶν, ἔπειτα ἀπὸ πολλὰς θυσίας καὶ κοπιώδεις προσπάθειας διὰ τὴν συλλογὴν τοῦ χρηματικοῦ ποσοῦ, κατώρθωσαν νὰ ἐπιτύχουν τὴν ἀδειαν ὅπως ἀνεγείρουν ἰδικὸν τῶν ναόν.

Τὴν 1 Νοεμβρίου 1539 κατετέθη ὁ θεμέλιος λίθος καὶ μόλις τὴν 11 Ἰουλίου 1573, ἐνεκαινιάσθη ὁ ναός, ἐπ’ ὀνόματι τοῦ ἁγίου Γεωργίου. Μόνον ἡ ἀνέγερσίς του, ἀνευ τῆς ἐσωτερικῆς διακοσμῆσεως μὲ τοιχογραφίας καὶ μωσαϊκὰς παραστάσεις, διήρκεσε 34 ἔτη καὶ ἐδαπανήθησαν ἄνω τῶν 15 χιλιάδων δρακμάτων¹.

Ὁ ναός τοῦ ἁγίου Γεωργίου ἔγινε τὸ πνευματικὸν κέντρον καὶ ὁ συνδετικὸς κρίκος τῶν πολυπληθεῶν μελῶν τῆς Ἀδελφότητος τοῦ ἁγίου Νικολάου. Ὁ ναός καὶ ἡ ἑλληνικὴ Ἀδελφότης περιβλήθησαν μὲ ἰδιαιτέραν αἴγλην, δύναμιν πνευματικὴν καὶ κοινωνικὴν προβολήν, ἀφ’ ὅτου ἡ ἐνετικὴ Γερουσία, εἰς ἀναγνώρισιν τῆς δυνάμεως τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου, ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς Ἴλληνας νὰ ἀποκτήσουν ἀνωτάτην ἐκκλησιαστικὴν ἀρχήν.

Τὸ 1573 ἐφημέριος τοῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου Γεωργίου εἶχεν ἐκλεγῆ, ὑπὸ τῆς Ἀδελφότητος τοῦ ἁγίου Νικολάου, ὁ σοφὸς ἱερομόναχος Γαβριὴλ Σεβήρος, ὁ ὑποῖος ἀργότερον ἐχειροτονήθη ἐπίσκοπος Φιλαδελφείας, τῆς μητροπόλεως τῆς ἐπαρχίας Λυδίας, εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν², ὑπὸ

1. Ἰ. Βελούδου, Ἴσλάνων Ὁρθόδοξων ἀποικία ἐν Βενετία, Βενετία 1893, σ. 29. Ἐλένης Β. Κούκου, Ἐπὶ ὀρθόδοξος μνημὲν εὐγενῶν Ἴσλάνων Βενετίας (1599 - 1829), Ἀθήναι 1965, σσ. 14 κ.έ.

2. Le Quien, Oriens christianus, Parisiis 1740, τ. 1, σσ. 873 κ.έ. Λεπτομερῶς ἰδέ, Β. Β. Κούκου, ἔ.ά., σσ. 20 κ.έ.

τοῦ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Ἱερεμίου τοῦ Β'. Μόλις οἱ Ἕλλη-
 ληνες τῆς Βενετίας ἐπληροφορήθησαν τὴν ἐκλογὴν του, τὸν ἐκάλεσαν
 ἐπιμόνως νὰ ποιμάνῃ ἐκ νέου τὴν Ἐκκλησίαν των, οὗτος δὲ ἀπεδέχθη
 τὴν πρόσκλησίν των.

Τὸ Πατριαρχεῖον τῆς Κωνσταντινουπόλεως, μὲ τὴν πάροδον τοῦ
 χρόνου, ἀντελήφθη, ὅτι ἡ ἑλληνικὴ κοινότης τῆς Βενετίας εἶχεν ἀσυγκρί-
 τως μεγαλυτέραν ἀνάγκην ποιμενάρχου καὶ λόγῳ τῆς θέσεώς της καὶ
 λόγῳ τῶν ἐκεῖ διαμενόντων πολλῶν χιλιάδων Ἑλλήνων. Διὰ νὰ περι-
 βάλῃ δὲ μὲ μεγαλυτέραν δύναμιν τὴν ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν τῆς Βενε-
 τίας καὶ διὰ νὰ προσδώσῃ περισσότερον κῦρος εἰς τὸν πνευματικὸν
 ἀρχηγὸν της, μετέθεσε διὰ Συνοδικῆς ἐγκυκλίου τὴν ἔδραν τῆς Ἀρχι-
 επισκοπῆς Φιλαδελφείας εἰς τὸν ὁρθόδοξον ναὸν τοῦ ἁγίου Γεωργίου
 Βενετίας¹.

Ἐκτόσε ἕλοι ἕσοι διεδέχθησαν τὸν Γ'αβριήλ Σεβῆρον ἔφερον τὸν
 τίτλον τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Φιλαδελφείας καὶ ἐπὶ πλέον ἦσαν Ἐπίτροποι
 καὶ Ἐξάρχοι Πατριαρχικαί, ἀντιπρόσωποι δηλαδὴ τοῦ Πατριάρχου,
 τόσον εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Βενετίας, καθὼς καὶ εἰς ἕλας τὰς ὁρθο-
 δόξους Ἐκκλησίας τῆς Δαλματίας, αἱ ὁποῖαι ὑπήχθησαν εἰς τὴν ἀρχιε-
 ρατικὴν ἔδραν τοῦ μητροπολίτου Φιλαδελφείας².

Ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ 17ου αἰῶνος καὶ ἐπὶ ἓνα σχεδὸν αἰῶνα ἡ ἑλλη-
 νικὴ Κοινότης τῆς Βενετίας — καὶ ἡ ὁρθόδοξος Ἐκκλησία της — διῆλ-
 θεν, εἰς δυσκόλους καιροὺς, μεγάλας δοκιμασίας καὶ ταλαιπωρίας, διότι
 ἡ παπικὴ Ἐκκλησία τῆς Ῥώμης ἐπεδίωξε διὰ πανταίων μέσων νὰ ὑπο-
 τάξῃ τὴν ἑλληνικὴν. Καθ' ἕλον τοῦτο τὸ διάστημα ὁ ὁρθόδοξος ἀρ-
 χιερατικὸς θρόνος ἦτο κενός, διότι ἡ ἐνετικὴ Γερουσία δὲν ἐπέτρεπεν
 εἰς τοὺς Ἕλληνας νὰ ἐκλέξουν Ἀρχιεπίσκοπον. Τέλος, μετὰ μακροὺς
 ἀγῶνας, ἐπέτυχον τὴν πολυπόθητον ἄδειαν, ὑπὸ ὀρισμένους δυσμενεῖς
 ὁρους.

¹ Ἐπίσκοπος Κυθέρων Νικηφόρος Μόρμυρης, ὁ ὁποῖος ἐξελέγη
 τὸ 1768 Ἀρχιεπίσκοπος Φιλαδελφείας, ἀπέθανε πρὶν προλάβῃ νὰ μετα-
 βῇ εἰς τὴν Βενετίαν διὰ νὰ ἀναλάβῃ τὰ καθήκοντά του. Κατόπιν τούτου
 ἡ Ἀδελφότης τοῦ ἁγίου Νικολάου συνῆλθεν ἐκ νέου, τὴν 26 Ἰανουαρίου
 1771/72, καὶ ἐξέλεξε, μεταξὺ 9 ὑποψηφίων, διὰ ψήφων 72 ἔναντι 42

1. Ἰδέ, Le Quion, ἔ.ἀ., σ. 872. Bart. Cucchelli, La re-
 pubblica di Venezia. . . , τ. I, Venezia 1874, σ. 467. Ε. Ε. Κούκου, ἔ.ἀ.,
 σ. 24.

2. Le Quion, ἔ.ἀ. Ἰ. Ηελούδου, ἔ.ἀ., σσ. 70 κ.έ.

ἀρνητικῶν, τὸν σοφὸν Νικηφόρον Θεοτόκην¹, «τὸ πολύφωτον ἐγκαλλώπισμα τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας»². Τὴν ἐπαύριον δέ, τὴν 27 Ἰανουαρίου, οἱ ἀρχηγοὶ τοῦ Συμβουλίου τῶν Δέκα ἐπεκύρωσαν τὴν ἐκλογὴν³.

Εἰς τὴν ἐκλογὴν τοῦ Νικηφόρου Θεοτόκη συνετέλεσεν ἡ μεγάλη ἐκτίμησις καὶ ὁ βαθὺς σεβασμὸς, τὸν ὁποῖον εἶχε διὰ τὸ πρόσωπόν του καὶ ὁ διάσημος ἑνετικὸς ἑπὶ τῆς ἱακωβῆς Νάνης⁴, ἀρχηγὸς τοῦ ἐνετικοῦ στόλου, ὁ ὁποῖος διεχείμαζεν εἰς Κέρκυραν, ὅταν ὁ Θεοτόκης ἐδίδασκε καὶ ἐκήρυττεν ἐκεῖ. Ὁ Νάνης εἶχε συνεργασθῆ μετὰ τοῦ Νικηφόρου εἰς τὴν ἐπισκευὴν τοῦ νεωρίου τῆς Κερκύρας. Τὸ 1772 συνέπεσε νὰ εὑρίσκηται εἰς Βενετίαν ὁ Νάνης, ὅτε ἐγένοντο αἱ συζητήσεις διὰ τὴν ἐκλογὴν τοῦ νέου Ἑλληνικοῦ Ἀρχιεπισκόπου, καὶ αὐτὸς συνετέλεσεν εἰς τὴν ταχεῖαν ἐπικύρωσιν τῆς ἐκλογῆς τοῦ Θεοτόκη ὑπὸ τῶν ἐνετικῶν ἀρχῶν.

Τὸ Προεδρεῖον τῆς ἑλληνικῆς Ἀδελφότητος τῆς Βενετίας, περιχαρὲς διὰ τὴν ἐκλογὴν του, ἔσπευσε νὰ ἀνακοινώσῃ ἀμέσως μὲ ἐπιστολὴν τὸ εὐχάριστον γεγονός εἰς τὸν Θεοτόκην, ὁ ὁποῖος εὑρίσκετο τότε εἰς τὴν Λειψίαν.

Ἐκτοτε χρονολογεῖται μακρὰ ἀλληλογραφία ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου μεταξὺ τῶν μελῶν τοῦ Προεδρείου τῆς Ἀδελφότητος τοῦ ἀγίου Νικολάου Βενετίας καὶ τοῦ Θεοτόκη. Αἱ ἐπιστολαὶ τῶν πρώτων, καθ' ὅσον γνωρίζω, δὲν ὑπάρχουν εἰς τὸ Ἀρχεῖον τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἰνστιτούτου Βενετίας. Διεσώθησαν ἡμῶς αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ Θεοτόκη, ἐν συνόλῳ δέκα ἑπτὰ, αἱ ὁποῖαι παρουσιάζουν ἐξαιρετικὸν ἐνδιαφέρον, διότι μᾶς δίδουν πολυτίμους πληροφορίας διὰ τὴν Οὐλιβεράν κατάστασιν τῆς ὀρθοδόξου

1. Ἀρχεῖον Ἑλληνικοῦ Ἰνστιτούτου Βενετίας, Capitolare, ἀριθμ. XI, φ. 166^ο.

2. Περὶ τῶν πληροφοριῶν αὐτῶν ἰδὲ, Ε. Ε. Κουκκου, ἑ.ἀ., σ. 105, ὑποσ. 23 καὶ 24, ἢ πρὸς αἱ παραπομπαὶ εἰς τὸ Ἀρχεῖον τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἰνστιτούτου Βενετίας.

3. Capitolare, ἀριθμ. XI, φ. 166^ο.

4. Ὁ ἱακωβὸς Νάνης, διάσημος προσωπικότης τῆς ἐποχῆς του, διετέλεσε καὶ γενικὸς Προβλεπτής τῆς θαλάσσης, ναύαρχος καὶ ammiraglio veneto. Συλλέκτης ἑλληνικῶν πολυτίμων χειρογράφων καὶ κωδικῶν ἐδώρησε τὴν ἀνεκτίμητον συλλογὴν του εἰς τὴν Μαρκεζιανὴν Βιβλιοθήκην. Ἰδὲ Carlo Fraile, Dizionario bio-bibliografico dei bibliotecari e bibliofili italiani, dal sec. XIV al XIX, Firenze 1933, σσ. 401 κ.έ. ἔχει ἐκδοθῆ καὶ εἰδικὸς κατάλογος περιγραφῆς τῶν κωδικῶν καὶ χειρογράφων, τῶν δωρηθέντων εἰς τὴν Μαρκεζιανὴν ὑπὸ τῆς οἰκογενείας Nani.

Ἐκκλησίας τῆς Βενετίας κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν καὶ αἱ ὅποια ἐπίσης, καθ' ὅσον γνωρίζω, εἶναι ἀνεκδοτοὶ ¹. Ὅλοι εἶναι ἰδιόχειροι τοῦ Θεοτόκη, συντεταγμένοι εἰς τὴν ἰταλικὴν γλῶσσαν καὶ ἀπευθύνονται πρὸς τὸν Πρόεδρον καὶ τὰ μέλη τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου τῆς ἑλληνικῆς Κοινότητος: πρὸς τὸν Giuardiano Grande, τὸν «Μέγαν Φύλακα», ὅπως ἀπεκαλεῖτο ὁ Πρόεδρος καὶ τὴν Banca του, τὰ ἄλλα δηλαδὴ μέλη τοῦ Συμβουλίου. Ὅλοι αἱ ἐπιστολαὶ ἔχουν ὡς μοναδικὸν περιεχόμενον τὸ θέμα τῆς ἐκλογῆς του, τοὺς ὅρους τοὺς ὁποίους ἔθετεν ὁ Θεοτόκης, προκειμένου νὰ ἀποδεχθῆ ἐπιστήμως τὴν ἐκλογὴν του, τὰς δυσκολίας τὰς ὁποίας ἀντιμετώπιζον ὅλοι διὰ τὴν ἄρσιν τῶν ἐμποδίων, τὰ ὅποια παρενέβαλλον αἱ ἀρχαὶ τῆς Βενετίας, τὰς παροτρύνσεις τοῦ Θεοτόκη πρὸς ἀγῶνα διὰ τὴν ἀποτίναξιν τῆς παπικῆς ἐξουσίας, τὴν πικρίαν τοῦ σοφοῦ ἱεράρχου διὰ τὸ χρονίζον τοῦτο θέμα, τὸ ὅποιον τελικῶς ἔμεινεν ἄνευ λύσεως.

Ἡ μακρὰ αὐτὴ ἀνταλλαγὴ ἐπιστολῶν διήρκεσεν ἐπὶ τέσσαρα ὁλόκληρα ἔτη. Ἡ πρώτη ἐπιστολὴ τοῦ Θεοτόκη, ἐκ Λειψίας, φέρει χρονολογίαν 4 Φεβρουαρίου 1771 /72 ² καὶ ἡ τελευταία, τῆς ὀριστικῆς παραίτησώς του ἐκ τοῦ ἀρχιεπισκοπικοῦ ὄρονου τῆς Φιλαδελφείας, 8 Νοεμβρίου 1775 καὶ ἐστάλη ὑπ' αὐτοῦ ἐξ Ἰασίου, ὀλίγον πρὸ τῆς ἀναχωρήσεώς του διὰ τὴν Ρωσίαν.

Ἐἰς τὴν ἐνθουσιώδη ἐπιστολὴν τοῦ Προεδρείου τῆς ἑλληνικῆς Ἀδελφότητος, διὰ τῆς ὁποίας τοῦ ἀνηγγέλλετο ἡ ἐκλογὴ του ὡς Ἀρχιεπισκόπου Φιλαδελφείας, ὁ Νικηφόρος ἀπήντησεν, ἐκ Λειψίας τὴν 4 Φεβρουαρίου 1772, μὲ μακρὰν ἐπιστολὴν, εἰς τὴν ὁποίαν ἐξέφραζε τὴν βαθυτάτην συγκίνησίν του διὰ τὴν ἀνέλπιστον τιμὴν ³. Τὸ μέγεθος τῶν

1. Τὰς ἐπιστολάς ταύτας ἐμελέτησα καὶ ἀντέγραψα κατὰ τὴν περίοδον τῆς πρώτης παραμονῆς μου εἰς τὸ Ἑλληνικὸν Ἰνστιτούτον Βυζαντινῶν καὶ Μεταβυζαντινῶν Σπουδῶν τῆς Βενετίας, κατὰ τὸ 1962. Ὁ Μ. Παπανίκας (βλ. κατωτ., σμ. 3), ἐδιδμοσίευσεν ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ θέματος καὶ ἄλλας ἐπιστολάς τοῦ Θεοτόκη πρὸς ἄλλους, τὰς ὁποίας ὅμως δὲν ἀνεῦρον εἰς τὸ Ἀρχεῖον τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἰνστιτούτου Βενετίας.

2. Ὡς γνωστὸν τὸ ἐνετικὸν ἔτος ἤρχιζε τὴν 1ην Μαρτίου. Ὁ Θεοτόκης προσέθετεν εἰς ὅλας τὰς ἐπιστολάς του, μετὰ τὴν χρονολογίαν, τὰ ἀρχικὰ σ. ν. (= stile vecchio), δηλ. μὲ τὴν παλαιὰν ἡμερομηνίαν.

3. Ἀρχεῖον Ἑλληνικοῦ Ἰνστιτούτου Βενετίας, Θῆκη ἀριθμ. 26, φάκ. 393. Ἰδὲ καὶ 15. 16. Κ ο υ κ κ ο υ, ἔ.ἀ., σ. 106. Ἡ ἐπιστολὴ εἶναι γεγραμμένη εἰς τὴν ἰταλικὴν. Ἰδὲ καὶ Μ. Παπανίκας, Νικηφόρος ὁ Θεοτόκης καὶ ἡ ἐν Ἰννετῆ ἑλληνικὴ Ἐκκλησία, Φιλολογικῆς Σύλλογος Κωνσταντινουπόλεως τ. Κ', 1885-1887, σσ. 109 κ.έ. Ἐὶς πλήρες κείμενον ἰδὲ: Ἐπιστολὴ ἀριθμ. 1, σσ. 496 κ.έ. ΑΘΗΝΑ, ΤΟΜΟΣ ΟΙ' - ΟΔ'

εύθυνων τὸν συγκλονίζει: «Ἔχω βαθεῖαν ἐπίγνωσησιν τῆς σπουδαιότητος τοῦ λειτουργήματος καὶ τῶν δυσκολιῶν του — γράφει — καὶ ἀναμετρῶν τὸ πλῆθος τῶν ἀτελειῶν μου, οὐδέποτε ἐσκέφθην, ὅτι θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ἀναλάβω τόσον ὑψηλὸν ἔργον. . . . θὰ ἤμποροῦσα νὰ σχηματίσω ὀγκώδη τόμον, ἐὰν ἐπεχείρουν νὰ σᾶς περιγράψω ὅλους τοὺς διαταγμοὺς μου διὰ τὴν ἐκλογὴν αὐτήν». Ἐγνώριζεν ὅτι ἡ ἑλληνικὴ Ἐκκλησία τῆς Βενετίας ὑπέφερεν ἀνάμνησιν ἀπὸ τὸν κλονισμόν ἐκ τῶν συνεχιζομένων πιέσεων τῶν παπικῶν κύκλων καὶ ἐκ τοῦ περιβάλλοντος τοῦ ἀγαληνοτάτου πρίγκιπος τῆς ἐνετικῆς Δημοκρατίας». Μετὰ γενναιότητος καὶ σθένους ἔθεσεν εἰς τὸ Συμβούλιον τῆς Ἀδελφότητος ὀρισμένους κατηγορηματικούς ἄρους προκειμένου νὰ ἀποδεχθῆ ὀριστικῶς τὴν ἐκλογὴν του. Γράφει εἰς τὴν ἐπιστολὴν του: «Ἢ ἀλήθεια πρέπει νὰ χαρακτηρίξῃ κυρίως πάντα ἀναλαμβάνοντα τὸ βαρὺ ἔργον τῆς καθοδηγήσεως τῶν ἄλλων εἰς τὴν ὁδὸν τῆς ἀρετῆς. . . . Προτιμῶ χιλιάκις τὸν θάνατον ἢ νὰ συμπεριφερθῶ πρὸς ὑμᾶς διαφορετικῶς. . . . Ζητῶ λοιπὸν κατηγορηματικῶς, ὅπως ὁ ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ἐνετικῆς Δημοκρατίας διευκρινήσῃ σαφῶς ποῖαι εἶναι αἱ δικαιοδοσίαι τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Φιλαδελφείας. . . . καὶ προβῆ δημοσίᾳ εἰς τὴν ἀκύρωσιν τοῦ μειωτικοῦ διὰ τὴν ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν θεσπισματος τῆς Ἰερουσίας, τῆς 31 Δεκεμβρίου 1771¹. Ἐπιπλέον νὰ διακηρύξῃ κατηγορηματικῶς, ὅτι ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Φιλαδελφείας ἐξαρτᾶται ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον ἐκ τοῦ Πατριαρχικοῦ Ὁρόνου τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ὅτι εἶναι παντελῶς ἐλεύθερος νὰ πρεσβεύῃ καὶ νὰ κηρύσῃ τὰ δόγματα τῆς Ἀνατολικῆς Ὁρθόδοξου Ἐκκλησίας καὶ νὰ τελῆ ἀδέσμευτος τὸ λατρευτικὸν τυπικὸν τῆς». Καὶ προσθέτει: «θὰ ἔπρεπε νὰ προτρέψω ἕλον τὸ ἔθνος νὰ παρακαλέσῃ τοὺς ἄρχοντας τῆς γαληνοτάτης Δημοκρατίας, νὰ διαμαρτυρηθῆ ἐντόνως, νὰ χρησιμοποιήσῃ κάθε δυνατόν καὶ νόμιμον μέσον, ὥστε νὰ ἀπαλλαγῆ καὶ ἀπελευθερωθῆ ἡ ἑλληνικὴ Ἐκκλησία ἀπὸ ὅσας τὰς δεσμεύσεις καὶ τὰς κηλίδας, τὰς ὁποίας πολλοὶ τῆς προσάπτουν διὰ νὰ ἀποβῆ οὕτω ἡ δόξα καὶ τὸ ἀγαλλίωμα ὀλοκλήρου τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους καὶ τὸ ἀσφαλὲς καταφύγιον πολλῶν ψυχῶν. . . ».

Εἰς ἑτέραν ἐπιστολὴν του πρὸς τὸν πρόεδρον τοῦ Συμβουλίου τῆς

1. Ἡ ἐνετικὴ Ἰερουσία διὰ τοῦ θεσπισματος αὐτοῦ εἶδεν μὲν τὴν ἄδειαν εἰς τὴν ἑλληνικὴν Ἀδελφότητα νὰ ἐκλέξῃ Ἀρχιερέα, ὑπὸ τὸν ὅριον ἦμιν ὅτι ἐκεῖνος ποὺ θὰ ἐξελέγετο ὀφείλε νὰ ὁμολογήσῃ πίστιν εἰς τοὺς ἄρους τῆς συνόδου τῆς Φλωρεντίας. Βλ. Μελετίου, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, τ. Δ', ἐν Κιόννη 1795, σ. 265. Ε. Β. Κούκκου, ἔ.α., σ. 104.

2. Ἴδὲ καὶ Μ. Παράνικα, ἔ.α., σ. 110.

ἑλληνικῆς Ἀδελφότητος, Ἰωάννην Λάζαρον — εἶναι ἡ μόνη συντεταγμένη εἰς τὴν ἑλληνικὴν —¹ ἀναφερόμενος εἰς τὸ θέμα τῆς ἐκλογῆς τοῦ γράφει καὶ τὴν ἐξῆς χαρακτηριστικὴν φράσιν, ἡ ὅποια ἀποδεικνύει τὴν γενναιότητα τοῦ χαρακτήρος του: «Αἰαλοῦμεν ἐνώπιον βασιλέων... χωρὶς τινὸς συστολῆς ἢ αἰσχύνης! Παντὸς μὲν ἄλλου πράγματος ἀποστρεφόμεθα τὴν καύχησιν, ὡς βαρυτάτην ἀνομίαν, ἐν δὲ τῇ ὀρθότητι τῆς πίστεως ἀνακεκαλυμμένῳ προσώπῳ καὶ ψυχῇ θαρσαλέα καυχώμεθα».

Λήγοντος τοῦ 1772 ὁ Θεοτόκης ἐπληροφορήθη, ὅτι ὁ πάπας τῆς Ρώμης ἀπέστειλε πρὸς τὴν ἐνετικὴν Γερουσίαν καὶ ἄλλο ὑπόμνημα, διὰ τοῦ ὁποίου ἐπενέβαινε πάλιν εἰς τὴν διοίκησιν τῆς ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας. Ἄνευ χρονοτριβῆς ἀπέστειλεν ἐκ Λευφίας, τὴν 29 Δεκεμβρίου 1772, μακρὰν ἐπιστολὴν πρὸς ἄλλους τοὺς ἀφιτάτους ὁμοεθνεῖς του, τοὺς κατοικοῦντας εἰς τὴν ἐνδοξὸν πόλιν τῆς Ἰννετίας². Δι' αὐτῆς παρῶτρυνεν ἅπαντας τοὺς ὀρθοδόξους Ἕλληνας κατοίκους τῆς Βενετίας νὰ ὑπογράψουν καὶ νὰ ἀποστείλουν ἀναφορὰν ἐντόνου διαμαρτυρίας πρὸς τὴν ἀνωτάτην ἀρχὴν τῆς Βενετίας, ἐναντίον τῶν προθέσεων τοῦ πάπα, νὰ ὁμολογοῦν δὲ μὲ γενναιότητα καὶ χωρὶς φόβου, ὅτι δὲν εἶναι ἠνωμένοι μετὰ τῆς παπικῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρώμης, ὅτι θὰ μείνουν πιστοὶ εἰς τὸν Πατριάρχην τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἐπομένως ὁ πάπας δὲν εἶχε καμμίαν δικαιοδοσίαν ἐπὶ τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας τῆς Βενετίας καὶ ἐπὶ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου των. «Ἐὶ δὲ ὑπόμνημα τοῦτο — γράφει — πρέπει νὰ ὑπογραφῆ ὑφ' ὄλων τῶν ἐν Ἰννετίᾳ Ἑλλήνων, ἀπὸ τοὺς προύχοντας τῆς κοινότητος, τοὺς διδασκάλους τῆς σχολῆς, τοὺς ἱερεῖς, διακόνους, κληρικούς, κωδωνοκρούστας τῆς ἐκκλησίας, τὰς μοναχὰς τῆς μονῆς, τοὺς ἀσθενεῖς τοῦ νοσοκομείου, ἀπὸ ὄλους ἀνεξαρτήτως τοὺς Ἕλληνας τῆς Βενετίας ἄνδρας, γυναῖκας, γέροντας, νέους, ὅποιασδήποτε ἡλικίας, κοινωνικῆς θέσεως, καταστάσεως...». Εἰς αὐτὸ νὰ τονίζεται μετὰξὺ ἄλλων: «Ἕλληνες τὴν τε καταγωγὴν καὶ τὴν παιδείαν ὑπῆρξαμεν πάντοτε, εἴμεθα καὶ θὰ εἴμεθα μέχρι τῆς ὥρας τοῦ θανάτου μας γνήσια τέκνα τῆς Ὄρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὅποια εἶναι ἐλευθέρη καὶ ἀδέσμευτος ἀπὸ τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ρώμης, ὅπως καὶ ὄλοι οἱ Ἕλληνες τῆς Ἑλλάδος καὶ οἱ κάτοικοι τῶν νήσων, οἱ ὅποιοι ὑπάγονται εἰς

1. Θήκη, ἀριθμ. 26, φάκ. 393. Περικλείεται εἰς τὴν ἐπιστολὴν τοῦ πρὸς τὸ Πρωεδρεῖον τῆς 4 Ἀπριλίου 1772. Ἴδὲ ἀριθμ. 2, σσ. 498 κ.έ. Δημοσιεύεται καὶ ὑπὸ τοῦ Μ. Παράνικα εἰς Ἑλληνικὸν Φιλολογικὸν Σύλλογον Κωνσταντινουπόλεως, ἔ.ἀ., σσ. 114 κ.έ.

2. Ἀρχεῖον Ἑλληνικοῦ Ἰνστιτούτου Βενετίας, ἔ.ἀ. Ἴδὲ ἀριθμ. 7, σσ. 507 κ.έ.

την ένετικήν Δημοκρατίαν... 'Εάν τὸ ενδιαφέρον καὶ αἱ φροντίδες τοῦ πάπα διὰ τὴν ἑλληνικήν 'Εκκλησίαν εἶναι εὐκρινεῖς καὶ χωρὶς καμμίαν ἀξίωσιν ἐπ' ἐμὲ ἢ ἐπὶ τῆς ὀρθοδόξου 'Εκκλησίας, τῆς ὁποίας θὰ εἶμαι ὁ 'Αρχιεπίσκοπος, τὸν εὐχαριστῶ ταπεινῶς καὶ βαθέως... 'Εάν ὁμοῦς κάτωθεν τῶν προσπαθειῶν καὶ τῶν φροντίδων, τὰς ὁποίας καταβάλλει, ὑποκρύπτει προθέσεις νὰ μᾶς ἐπιβάλλῃ τὴν οὐνίαν, τότε θεωρῶ τὰς ἐνεργείας του, τὰς προθέσεις καὶ τὰς πράξεις του καὶ ἐκείνας τὰς ὁποίας ἤδη ἔκαμε καὶ ὅσας ἔχει σκοπὸν νὰ κάμῃ ἴσας πρὸς τὸ μηδὲν ἢ καὶ κάτω τοῦ μηδενός, ὅπως λέγουσιν οἱ ἀσχολούμενοι μὲ τὴν ἀλγεβραν...».

Καὶ ἡ συνέχεια τῆς μακρᾶς αὐτῆς ἐπιστολῆς εἶναι ἐξ ἴσου ενδιαφέρουσα. 'Αρκοῦν ὁμοῦς αἱ φράσεις αὐταὶ διὰ νὰ θαυμάσῃ κανεὶς τὴν ψυχικὴν γενναιότητα τοῦ ἀνδρός.

'Ἡ διοίκησις τῆς ἑλληνικῆς 'Αδελφότητος τῆς Βενετίας κατέβαλε προσπάθειας καὶ ἠγωνίσθη διὰ νὰ ἐπιτύχῃ τὴν πραγματοποίησιν τῶν ἔργων, τοὺς ὁποίους ἔθετεν ὁ Θεοτόκης, προκειμένου νὰ ἀποδεχθῇ τὴν ἐκλογὴν του, καὶ οἱ ὅποιοι ἀπέβλεπον εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ κύρους τῆς ὀρθοδόξου 'Εκκλησίας καὶ τὴν ἐπαναφορὰν τῆς εἰς τὴν προτέραν ἐλευθέραν καὶ ἀκμαίαν θέσιν τῆς. Δυστυχῶς ὁμοῦς ἡ σφοδρὰ ἀντίδρασις τῶν παπικῶν κύκλων δὲν ἄφηνον τὰς προσπάθειας τῶν 'Ελλήνων νὰ καρποφορήσουν. Καὶ ὁ καιρὸς παρήρχετο ἀνευ οὐδενός ἀποτελέσματος.

Τὴν 11 Φεβρουαρίου 1773 ὁ Νικηφόρος ἀποστέλλει νέαν ἐπιστολὴν πρὸς τὸ Συμβούλιον τῆς 'Αδελφότητος, εἰς τὴν ὁποίαν γράφει καὶ τὰ ἑξῆς: «'Ἡ ἀναμονὴ εἶναι κατ' ἐαυτὴν δύσκολος. Γίνεται δυσκολωτέρα, ὅταν ἐκ τοῦ ἀναμενομένου ἐξαρτῶνται αἱ συνθήκαι καὶ ἡ ρύθμισις τῆς ζωῆς ἑνὸς ἀνθρώπου. 'Αποβαίνει δὲ δυσκολωτάτη, ὅταν τὸ ἀναμενόμενον εἶναι ἐντελῶς ἀβέβαιον καὶ ὁ χρόνος τῆς ἀναμονῆς παντελῶς ἀπροσδιόριστος».

Τὸν χρόνον τῆς μακρᾶς ἀναμονῆς τοῦ ὁ Θεοτόκης ἐχρησιμοποῖει καρποφόρως. Εἰς τὴν ἐπιστολὴν του τῆς 4 Φεβρουαρίου 1772 ἔγραφε πρὸς τοὺς ἰδίους:

«'Ἡ ἐν Λειψία παραμονὴ μου δὲν εἶναι ἄκαρπος. Συντόμως τελειῶνω τὸν πρῶτον τόμον τῶν Σχολίων τῶν Πατέρων εἰς τὴν Πεντάτευχον. 'Αμέσως μετὰ πρέπει νὰ ἀρχίσῃ ὁ δεύτερος. (1) πρῶτος θὰ ἀπαιτήσῃ ἐν ἔτος διὰ νὰ τυπωθῇ. Τὸ ἔργον τοῦτο εἶναι σπουδαῖον καὶ ἀπαιτεῖ μεγάλας δαπάνας». Μετὰ ἐν ἀκριβῶς ἔτος, εἰς τὴν ἀναφερθεῖσαν ἐπι-

1. Ἡγήκη, ἀριθμ. 26, φάκ. 393. 'Ἰδὲ ἀριθμ. 8, σ. 510.

στολήν του, γράφει ότι ἡ ἔκδοσις τοῦ πρώτου τόμου εἶχε τελειώσει καὶ ἐπομένως ὁ λόγος, διὰ τὸν ὅποιον ἦτο ὑποχρεωμένος νὰ παραμένῃ εἰς Λειψίαν δὲν ὑπῆρχε. Κατόπιν τούτου ἡ ἀβεβαιότης τῆς ἀναμονῆς ἐγένετο δυσκολωτέρα καὶ ἡ ἀγωνία του περισσότερον ἔντονος. Ἡρώτα εἰς τὴν ἐπιστολήν του: «Πρέπει νὰ περιμένω ἀκόμη; Ἐπὶ πόσον χρόνον καὶ εἰς ποῖον τόπον;...».

Τὴν αὐτὴν ἡμέραν τῆς ἀποστολῆς τῆς ἰδικῆς του ἐπιστολῆς, τὴν 11 Φεβρουαρίου 1773, ἔλαβεν ὁ Θεοτόκης γράμμα παρὰ τοῦ Συμβουλίου τῆς ἑλληνικῆς Ἀδελφότητος τῆς Βενετίας. Ἐγραφον, μεταξύ ἄλλων, ὅτι παρὰ τὸ γεγονός ὅτι δὲν εἶχον ἀκόμη ἐπιτύχει τὴν διακλήρουξιν τοῦ πρίγκιπος τῆς ἐνετικῆς Δημοκρατίας περὶ τῆς πλήρους ἀποδεσμεύσεως τῆς ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου της καὶ ἐπομένως οὔτε τὴν ἐπικύρωσιν τῆς ἐκλογῆς του ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, παρεκάλουν τὸν Θεοτόκην νὰ μεταβῇ τὸ ταχύτερον εἰς Βενετίαν, διότι ἐπίστευον, ὅτι ἡ παρουσία του θὰ ἐβοήθει εἰς τὴν λύσιν τοῦ χρονίζοντος προβλήματος δι' ὅλον τὸν ἑλληνισμόν τῆς Βενετίας καὶ τῆς Ἐκκλησίας του.

Ὁ Θεοτόκης ἀπήντησε τὴν ἐπαύριον, τὴν 12 Φεβρουαρίου 1773¹, καὶ ἐξεδήλωνε τὴν κατάπληξίν του διὰ τὴν πρότασιν των, τὴν ὅποιαν ἐπιεικῶς ἐχαρακτήριζεν ὡς ὑπερβολικὸν ζῆλον, πηγάζοντα ἐκ τῆς ἐπιθυμίας των, ὅπως ποιμάνῃ τὴν Ἐκκλησίαν των... Μετὰ λύπης σᾶς πληροφορῶ --- συνέχιζε --- ὅτι δὲν ἠμπορῶ νὰ ἀποδεχθῶ τὴν εὐγενικὴν καὶ γενναϊόδωρον πρότασιν σας, ἀφοῦ δὲν ἐξέλιπον οἱ λόγοι καὶ τὰ ἐμπόδια ἕνεκα τῶν ὁποίων δὲν ἤλθον ἀμέσως μετὰ τὴν ἐκλογὴν μου καὶ δὲν πιστεύω, ὅτι ἡ προσωπικὴ μου παρουσία εἰς Βενετίαν θὰ συνετέλει εἰς τὴν λύσιν τῶν προβλημάτων... Δηλῶ κατηγορηματικῶς ἀκόμη μίαν φοράν, ὅτι ἐὰν δὲν λάβω γραπτὴν καὶ ἐπισήμως τὴν διαβεβαίωσιν τοῦ πρίγκιπος, ἐπικυρωμένην μὲ τὴν σφραγίδα τοῦ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, μοῦ εἶναι ἀδύνατον νὰ ἀναλάβω τὸ ἔργον τοῦτο, ὅπως σᾶς ἔγραψα καὶ εἰς προηγουμένην μου ἐπιστολήν». Εἰς τὴν συνέχειαν τῆς ἐπιστολῆς του προσπαθεῖ νὰ πείσῃ τὸ Συμβούλιον τῆς Ἀδελφότητος, ὅτι λόγοι ἐκκλησιαστικῆς ἠθικῆς καὶ τάξεως, λόγοι σεβασμοῦ πρὸς τὸν ἑαυτὸν του, τὸν Πατριάρχην καὶ τὸν ἑλληνισμόν τῆς Βενετίας δὲν τοῦ ἐπέτρεπον νὰ ἀποδεχθῇ τὴν πρόσκλησίν των: Ἡ μετάβασίς του ἀνταπεκρίνετο μὲν εἰς τὰ αἰσθήματα καὶ τοὺς πόθους τῆς καρδίας του, ἀλλ' ἦτο ἀντίθετος πρὸς τὰ συμφέροντα τῆς ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας

1. Ἑθνηκ., ἀριθμ. 26, φάκ. 393. Ἴδὲ ἀριθμ. 9, σσ. 511 κ.έ.

καί τήν συνειδήσιν του. Ἄνευ διαταγῆς δὲ ἐλυσίαζεν τὸν ἑαυτόν του χάριν τοῦ συμφέροντος τῆς Ἐκκλησίας.

Μετ' ὀλίγας ἡμέρας, τὴν 16 Φεβρουαρίου 1773, ἀπέστειλε καὶ ἄλλην μακρὰν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Μέγαν Φύλακα, πρὸς τὸν Πρόεδρον δηλαδὴ τῆς ἐλληνικῆς Ἀδελφότητος Βενετίας, τὸν Ἀπόστολον Βωβόν¹. Ἄνεφερε λεπτομερῶς, ὅτι ὅπως εἶχον τὰ πράγματα τότε, ἔνεκα τοῦ θεσπίσματος τῆς ἐνετικῆς Γερουσίας, ἔλοι ἐπίστευον ὅτι ἡ ἐλληνικὴ Ἐκκλησία τῆς Βενετίας ἦτο προσηρητημένη εἰς τὴν παπικὴν Ἐκκλησίαν καὶ ὅτι ὅστις κληρικὸς ἀνελάμβανεν ὅποιανδήποτε ὑπηρεσίαν εἰς αὐτὴν ἐθεωρεῖτο ὅτι ἀπεκόπτετο ἀπὸ τὴν ἀνατολικὴν ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν. Καὶ συνεχίζει: «Ἐὰν ἐτόλμων νὰ ἔλθω εἰς τὴν Βενετίαν πρὸ τῆς ἀκυρώσεως αὐτοῦ τοῦ ἐπαισχύντου θεσπίσματος, θὰ ἐθεωρούμην ὅτι συγκατατίθεμαι εἰς τὴν αὐτίαν καὶ ὅτι ἐπομένως εἶμαι ὁμοίος μὲ τοὺς προκατόχους μου Ἀρχιεπισκόπους, οἱ ὅποιοι ἀφορίσθησαν ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖον Κωνσταντινουπόλεως»².

Ἐν τῷ μεταξὺ ἐφάνη πρὸς στιγμὴν, ὅτι αἱ συντονισμέναι προσπάθειαι τῶν Ἑλλήνων τῆς Βενετίας θὰ ἔφερον τὸ πολυπόθητον ἀποτέλεσμα καὶ ἔσπευσαν ἀμέσως νὰ παρακαλέσουν τὴν Θεοτόκην, ὅπως ἀναμείνῃ ὀλίγον χρόνον ἀκόμη.

(¹) Θεοτόκης εἰς δύο ἐπιστολάς του, τῆς 18 Μαΐου καὶ τῆς 21 Ἰουνίου τοῦ 1773³, ἀπήντησεν, ὅτι παρὰ τὸ γεγονός ὅτι ἡ μακρὰ ἀναμονὴ τὸν εἶχε κουράσει ψυχικῶς καὶ ἡ ἀβεβαιότης τὸν εἶχεν ἐξαντλήσει καὶ οἰκονομικῶς, ὅμως ἦτο διατεθειμένος νὰ ἀναμείνῃ τὴν αἰσίαν ἐκβασίν τῶν σκληρῶν ἀγώνων τῶν μόνων μέχρι τοῦ τέλους τοῦ Λυγαύστου, διότι δὲν τοῦ ἦτο δυνατὸν νὰ παραμείνῃ ἄλλον χειμῶνα εἰς τὴν Λευσίαν.

Τὸ Συμβούλιον τῆς Ἀδελφότητος τοῦ ἀπέστειλε καὶ χρηματικὴν ἐπιταγὴν. (²) Θεοτόκης ὅμως ἠρνήθη νὰ τὴν δεχθῇ. «Ἢ εὐγενὴς προσφορά σας — γράφει — μοῦ προεκάλεσε τὸ εὐάρεστον αἴσθημα τὸ ὅποιον γεννᾶται, ὅταν δεχόμεθα ἐκδηλώσεις ἀγάπης καὶ ἐκτιμῆσεως. Ὡὰ τὴν χρησιμοποίησω ὅμως μόνον ἐὰν τελικῶς ἔλθω εἰς Βενετίαν. Ἐὰν δὲν

1. Θῆκη, ἀριθμ. 26, φάκ. 393. Ἰδὲ ἀριθμ. 10, σσ. 513 κ.έ.

2. Ἰόννας τὸς ἀρχιεπισκόπους Φιλαδελφείας, Μελέτιον Ὑπαλάδου καὶ Γρηγόριον Φατσέα. Περὶ τοῦ πρώτου Ἰδὲ, Ε. Κ. ΚΟΥΚΚΟΥ, Ἡ ἀνέκδοτος διαθήκη τοῦ ἀρχιεπισκόπου Φιλαδελφείας Μελετίου Ὑπαλάδου, εἰς «Πρακτικὰ Τρίτου Πανιωνίου συνεδρίου», Ἀθῆναι 1967, σσ. 117 κ.έ.

3. Θῆκη, ἀριθμ. 26, φάκ. 393. Ἰδὲ ἀριθμ. 11, σσ. 516 κ.έ. καὶ 12, σσ. 517 κ.έ.

ἐπιτευχθῆ τὸ ποθούμενον, ἢ ἐπιταγὴ θὰ σᾶς ἐπιστραφῆ ἀκριβῶς ὡς μοῦ ἐστάλη».

Εἰς τὰς 10 Σεπτεμβρίου 1773 ὁ Θεοτόκης ἀπέστειλε καὶ τὴν τελευταίαν ἐπιστολὴν ἐκ Λειψίας¹. Αἱ προσπάθειαι τῶν Ἑλλήνων δὲν εἶχον φέρεи καὶ πάλιν τὸ ποθητὸν ἀποτέλεσμα. Μεταξὺ ἄλλων ἔγραφεν, ὅτι ὁ διάσημος ἱππότης Ἰάκωβος Νάνης τοῦ ἀπέστειλεν ἐπιστολὴν ἐκ Βενετίας, διὰ τῆς ὁποίας προσέφερον εἰς αὐτὸν «τὴν συμπάθειαν, τὴν στοργὴν, τὴν ὑποστήριξιν καὶ τὴν προστασίαν του, τοῦ ἔδιδε δὲ τὴν ἐλπίδα τοῦ πλήρους διακανονισμοῦ τῆς χρονιζούσης ἐκκρεμότητος καὶ δι' αὐτὸν καὶ διὰ τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Βενετίας».

Ὁ Θεοτόκης παρώτρυνε τὸ Προεδρεῖον τῆς Ἀδελφότητος νὰ ζητήσῃ τὴν βοήθειάν του: «Ὁ ἱππότης Νάνης, ἔγραφε, μὲ τὸν σπάνιον καὶ ἀκέραιον χαρακτῆρα του, τὴν φήμην καὶ τὴν δύναμιν τὴν ὁποίαν διαθέτει, δύναται κάλλιστα νὰ ἀξιοποιήσῃ τὰς ἐνεργείας σας. . . Ζητήσατέ του τὴν ἐλευθερίαν τῆς Ἐκκλησίας εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ εἰς τὰ δόγματα καὶ τὸ τυπικὸν τῆς λατρείας καὶ εἰς τὴν τελείαν ἀποδέσμευσίν της ἐκ τῆς παπικῆς αὐλῆς τῆς Ῥώμης».

Ἡ ἐπομένη ἐπιστολὴ του, πρὸς τὸν Πρόεδρον τῆς ἐλληνικῆς Ἀδελφότητος, ἐστάλη ἐκ Βιέννης, τὴν 5 Νοεμβρίου 1773². «Ἀνέμεσα εἰς Λειψίαν ἀπάντησίν σας - γράφει - καὶ μετὰ τὸ τέλος τοῦ Λυγούστου, ὅπως εἶχομεν ὀρίσει. Καὶ ἰδοὺ τώρα εἰς τὸ μέσον τοῦ χειμῶνος εὐρίσκωμαι ἠναγκασμένος νὰ παραμένω ἀκουσίως ἀδρανῆς, πρὸς μεγίστην ζημίαν μου εἰς τὴν Βιέννην, μετὰ τὴν τλαιπωρίαν τοῦ ταξιδίου». Ἐκφράζει τὸ παράπονον, ὅτι δὲν τοῦ γράφουν καθαρά τί περιεῖχεν ἡ ἀπόφασις τῶν Λατίνων, τῆς 11 Σεπτεμβρίου, διὰ τὴν ὁποίαν τοῦ ἔκαμαν ἀορίστως λόγον εἰς τὴν τελευταίαν των ἐπιστολὴν: «Μεταξὺ τόσων δυσκολιῶν καὶ ἐμποδίων, εἰς τὸ μέσον τοῦ βαθείας σκότους, τί ἤμπορῶ νὰ σᾶς ἀπαντήσω, ἐφ' ἧσον πείσ δὲν εὐδοκήσατε νὰ μὲ διαφωτίσετε; Κατόπιν τούτου ἐμμένω σταθερῶς εἰς τὴν πρώτην μου ἀρνητικὴν ἀπάντησιν. . . Ἐσωκλείσωσ ἄρα σᾶς ἐπιστρέφω ἄθικτον καὶ τὴν χρηματικὴν ἐπιταγὴν καὶ σᾶς εὐχαριστῶ ἀκείρως διὰ τὸ ἐνδιαφέρον σας».

Πέντε μῆνας ἀργότερον, εἰς ἐπιστολὴν του, τῆς 5 Μαρτίου 1774, πρὸς τὸ Συμβούλιον τῆς Ἀδελφότητος, ἢ ὁποία εἶναι ἀπάντησις εἰς ἰδικὴν των, ἀφήνει νὰ διαφανῆ ἀμυδρὰ ἐλπίς εἰς τὴν ἐπίλυσιν τοῦ θέ-

1. Ἡγήκη, ἀριθμ. 26, φάκ. 393. Ἰδὲ ἀριθμ. 13, σσ. 518 κ.έ.

2. Ἡγήκη, ἀριθμ. 26, φάκ. 393. Ἰδὲ ἀριθμ. 14, σσ. 520 κ.έ.

ματος τῆς ἐκλογῆς του ¹. «Φαίνεται, ὅτι ὁ χρόνος θὰ δώσῃ κάποιο τέλος εἰς τὴν ὑπόθεσιν, ἡ ὁποία ἐπὶ δύο συναπτά ἔτη καὶ τρεῖς μῆνας κατεπόνησε τὴν ψυχὴν μας». Τὸ Προεδρεῖον τῆς ἐλληνικῆς Ἀδελφότητος τὸν παρεκάλει νὰ περιμένῃ διὰ τελευταίαν φορὰν μέχρι τοῦ Πάσχα. Καὶ ὁ Θεοτόκης δέχεται καὶ αὐτὴν τὴν θυσίαν. «Σκεφθῆτε σᾶς παρακαλῶ, Κύριοί μου — γράφει — σεῖς οἱ ὅποιοι εὐδοκήσατε νὰ με ἐκλέξετε ἐπισκοπὸν σας, χωρὶς ἐγὼ νὰ ἔχω τὴν παραμικρὰν ἰδέαν, τὰς δικαιοτάτας μικρὰς ἀξιώσεις μου. Ἐξετάσατε ἐὰν ἤμποροῦν νὰ συνδυασθοῦν ἡ ἀναμονὴ δι' ἐν ταιούτων (ἐπισκοπικὸν) ἀξίωμα καὶ ἡ δυνατότης τῆς ἐκλογῆς μιᾶς ἄλλης ἀπασχολήσεως. Ἀναλογισθῆτε ἐν ἄτομον, τὸ ὅποιον εὐρίσκεται μακρὰν τῆς πατρίδος του, εἰς ξένας χώρας, ἐὰν ἤμπορεῖ νὰ περιμένῃ περισσότερον ἀπὸ δύο ἔτη τὸ πέρασ μιᾶς ὑποθέσεως, ἡ ὁποία τὸ ὑποχρεώνει νὰ εἶναι ἀπολύτως ἐλεύθερον ἀπὸ αἰανδήποτε ἄλλην ἀπασχόλησιν. Σκεφθῆτε, παρακαλῶ, ἐὰν διὰ μιάν ὑπόθεσιν σοβαρὰν μὲν αὐτὴν καθ' ἑαυτὴν, ἀβεβαίαν ὅμως ὡς πρὸς τὴν θετικὴν ἐκβασιν καὶ ἀπροσδιόριστον ὡς πρὸς τὸν χρόνον, ἤμπορεῖ κανεὶς νὰ θυσιάσῃ περισσότερα ἐξ ἐκείνων, τὰ ὅποια ἐγὼ ἐθύσασα».

Καὶ κατωτέρω, εἰς τὴν ἰδίαν ἐπιστολὴν, προσθέτει: «Σᾶς διαβεβαιῶ μετὰ βαθυτάτης χριστιανικῆς εὐκρινείας, ὅτι ὁ σκοπὸς ἕνεκα τοῦ ὁποίου παρέτεινα ἐπὶ τόσον μακρὸν χρόνον καὶ με τόσον σημαντικὰς ζημίας δι' ἐμέ, τὸ μαρτύριόν μου, δὲν ἦτο τὸ προσωπικόν μου συμφέρον, ἀλλὰ τὸ συμφέρον τῶν ψυχῶν σας καὶ κυρίως τὸ γενικὸν διὰ τὸ Ἔθνος μας καλόν, τὸ ὅποιον θὰ προέκυπτεν ἐκ τῆς ἀποκτήσεως τῆς πολυποθῆτου διακηρύξεως τῆς ἀποδεσμεύσεως τῆς ἐλληνικῆς Ἐκκλησίας. . .».

Ὅταν ὁ Θεοτόκης ἐπληροφορήθη ὅτι Πρόεδρος τῆς ἐλληνικῆς Ἀδελφότητος τῆς Βενετίας ἐξελέγη ὁ Σπυρίδων Ἰζιγγριλάρας, ἐξέχον μέλος τῆς κοινότητος καὶ ἐξαιρετικῆς δραστηριότητος, ἀποστέλλει πρὸς αὐτὸν καὶ ἄλλην ἐπιστολὴν, τὴν 26 Μαρτίου 1774, καὶ τὸν παρακαλεῖ νὰ ἐπισπεύσῃ τὰς ἐνεργείας του διὰ τὴν τελικὴν ἐπίλυσιν τοῦ προβλήματος ². «Ποῖος ἤμπορεῖ νὰ γνωρίζῃ; — γράφει. Πολλάκις πραγματοποιεῖται εἰς ἐν λεπτόν, ὅ,τι δὲν ἔγινεν εἰς αἰῶνας. Ἔλναι δυνατὸν νὰ εὕρη τις ὅ,τι ἀναρίθμητοι ἄλλοι ἀνεζήτουν εἰς μάτην. . .».

Τέλος τὴν 23 Ἀπριλίου τοῦ ἰδίου ἔτους ἀποστέλλει ἐκ Βιέννης καὶ τὴν τελευταίαν του ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Σπυρίδωνα Ἰζιγγριλάραν ³,

1. Θήκη, ἀριθμ. 26, φάκ. 393. Ἴδὲ ἀριθμ. 15, σσ. 521 κ.έ.

2. Θήκη, ἀριθμ. 26, φάκ. 393. Ἴδὲ ἀριθμ. 16, σσ. 522 κ.έ.

3. Θήκη, ἀριθμ. 26, φάκ. 393. Ἴδὲ ἀριθμ. 17, σσ. 523 κ.έ.

ἡ ὁποία εἶναι ἀπάντησις εἰς ἰδικήν του. Δι' αὐτῆς ὁ Πρόεδρος τῆς ἑλληνικῆς Ἀδελφότητος παρεκάλει τὸν Νικηφόρον νὰ μὴ ἀναχωρήσῃ ἐκ Βιέννης διὰ δύο μῆνας ἀκόμη, διότι ἤλπιζεν εἰς τὴν σύντομον τελικὴν λύσιν τοῦ μακροχρονίου προβλήματος τῆς ἐκλογῆς του.

Ὁ σοφὸς ἱεράρχης ἐδέχθη καὶ αὐτὴν τὴν θυσίαν, παρὰ τὰς δυσκολίας τὰς ὁποίας τοῦ ἐδημιούργει, δι' ὑστάτην ὁμῶς φοράν, ὅπως κατηγορηματικῶς ἔγραψεν. Ὅπως φαίνεται ἐκ τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Θεοτόκη, ὁ Πρόεδρος τῆς ἑλληνικῆς Ἀδελφότητος τῆς Βενετίας τοῦ ἔγραψεν, ὅτι ἡ ἀρχικὴ κατηγορηματικὴ δῆλωσις του, περὶ μὴ ἀποδοχῆς τῆς ἐκλογῆς του ὡς Ἀρχιεπισκόπου Φιλαδελφείας, εἰάν δὲν ἀπεδεδιμεύετο πλήρως ἡ ὀρθόδοξος Ἐκκλησία ἀπὸ τοὺς κύκλους τοῦ Βατικανοῦ, ἐδημιούργησε πολλὰς δυσκολίας. Καὶ ὁ Θεοτόκης μὲ τὴν γνωστὴν γενναϊότητα τοῦ χαρακτήρος του ἀπαντᾷ: «Κύριοι! Τὰ μεγάλα ἔργα εἶναι πάντοτε πνυφασμένα καὶ μὲ μεγάλας δυσκολίας. Ἀκριβῶς δὲ αὐταὶ αἱ δυσκολίαι τὰ καθιστοῦν μεγαλειωδέστερα. Αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος ἕνεκα τοῦ ὅπου γίνονται ἀθάνατα τὰ ἰνύματα ἐκείνων, οἱ ὅποιοι εἶχον τὴν τύχην νὰ φέρουν εἰς πέρας ἔργα δύσκολα καὶ ἄλυτα. Δὲν πρέπει νὰ φεισθῆτε οὔτε κόπων, οὔτε ἐνεργειῶν οὔτε οἰουδήποτε ἄλλου θεμιτοῦ μέσου κατὰ τὸ διάστημα τῶν δύο μηνῶν, προκειμένου νὰ ἐπιτύχετε τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς ἑλληνικῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας. . . ».

Διὰ τὴν ἰδίαν ὑπόθεσιν καὶ περὶ τῶν δυσκολιῶν καὶ προβλημάτων τὰ ὁποία ἀντιμετώπιζεν εἶχε γράψει ὁ Θεοτόκης κατὰ τὰ ἔτη τῆς μακρᾶς ἀναμονῆς καὶ εἰς ἄλλους στενοὺς ἐκλεκτοὺς φίλους του¹. Εἰς τὸν σπαθάριον Ἰακωβάκην Ρίζον ἀπέστειλε δύο ἐπιστολάς καὶ τὸν παρεκάλει νὰ ἀναλάβῃ ἐν λευκῷ τὴν ὑπόθεσιν τῆς ἐκλογῆς του πλησίον τοῦ οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου. Ἄλλαι ἐπιστολαὶ ἀπευθύνονται πρὸς τὸν διδάσκαλόν του Ἱερεμίαν Καββαδίαν², διὰ τῶν ὁποίων ἐζήτηί τὴν συμπαράστασιν καὶ γνώμης του ἐπὶ τῆς ἰδίας ὑποθέσεως. Ἐὸν ἐπληροφόρει ὅτι οἱ ἐπίτροποι τῆς ἑλληνικῆς Ἀδελφότητος, ἐπιθυμοῦντες νὰ κάμψουν τὰς ἀντιρρήσεις του, τοῦ ἀπέστειλαν «σοφιστικὸν καὶ ἀπατηλὸν γράμμα», τὸ ὁποῖον περιεῖχεν ἐντέχνως κεκαλυμμένας δογματικὰς ἀληθείας τῆς ὀρθοδόξου πίστεως. Δι' αὐτὸ καὶ ἀπεδοκίμασε μὲ ἔντονον τρόπον τὴν ἐπιστολὴν αὐτὴν, ἡ ὁποία ὑπεστήριζε τὴν οὐνίαν. Οἱ ἐπίτροποι δὲ θορυβηθέντες ἔσπευσαν νὰ τὴν ἀνακαλέσουν καὶ νὰ τοῦ ζητήσουν συγχώρησιν δι' ἃσα κακῶς ἔγραψαν.

1. Μ. Παράνικα, Ἐ.ἀ., σσ. 111 κ.έ.

2. Ἐ.ἀ., σσ. 116 κ.έ.

Εἰς τὰς τρεῖς μακρὰς ἐπιστολάς του πρὸς τὸν διδάσκαλόν του ὁ Θεοτόκης ἐκφράζει ἕλην τὴν ἀνησυχίαν του διὰ τὴν Ολιβεράν κατάστασιν τῆς ἐλληνικῆς Ἐκκλησίας τῆς Βενετίας, τὴν ἀγωνίαν καὶ τὸν πόνον του διὰ τὴν μακρὰν καὶ χωρὶς ἐλπίδας ἀναμονὴν του, τὴν σφοδρὰν ἐπιθυμίαν του νὰ βοηθήσῃ τὸν ἐλληνισμὸν τῆς Βενετίας, ὁ ὁποῖος εἶχε σκληρῶς δοκιμασθῆ ἀπὸ τοὺς διωγμοὺς τῶν παπικῶν κύκλων καὶ τῶν ἀρχῶν τῆς Βενετίας. Ἰδιαιτέρως ἡ τελευταία ἐπιστολὴ τοῦ Θεοτόκη πρὸς τὸν διδάσκαλόν του συνοψίζει τὰς βαθεῖας πεποιθήσεις του περὶ τῆς ὀρθοδόξου πίστεως καὶ τὴν ἀκλόνητον ἀπόφασίν του, ὅπως ἀγωνισθῆ δι' ὅλων τῶν δυνάμεσιν του διὰ νὰ ἀπαλλαγῇ ἡ ἐλληνικὴ Ἐκκλησία τῆς Βενετίας ἀπὸ τὴν αἰμωγητὴν οὐνίαν».

Ἐὸ δὲμῆνον διάστημα, τὸ ὁποῖον εἶχε θέσει ὡς ὄριον ὁ Θεοτόκης διὰ τὴν τελευταίαν ἀναμονὴν παρήλθε, χωρὶς νὰ κατερθώσουν οἱ Ἕλληνας τῆς Βενετίας νὰ διευθετήσουν τὸ δύσκολον πρόβλημα.

Περὶ τὸ τέλος Ἰουνίου 1774 ὁ Νικηφόρος Θεοτόκης ἀπελπισθεὶς ἀνεχώρησεν ὀριστικῶς ἐκ Βιέννης μὲ προσωρινὸν τὸ Ἰάσιον τῆς Ρουμανίας. Ἐν 10 Ἰουλίου εὐρίσκετο εἰς τὴν ἄλλοτε πρωτεύουσάν τῆς Σλοβακίας Μπρατισλάβαν. Ἐκ τῆς πόλεως αὐτῆς ἀπέστειλε, μὲ τὴν αὐτὴν ἡμερομηνίαν, μακρὰν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Πρόεδρον τῆς ἐλληνικῆς Κοινότητος Σπυρίδωνα Ἰζιγγριλάραν καὶ τοὺς ἀπὸ αὐτοῦ ἐπιτροπεύοντας καὶ πρὸς τοὺς λοιποὺς ἀπαντας Γραικοὺς τῆς τῶν Ἰνετῶν πόλεως², διὰ τῆς ἑταίας ὑπέβαλε τὴν παραίτησίν του ἐκ τοῦ ἀρχιεπισκοπικοῦ θρόνου τῆς Φιλαδελφείας. «Ὡς οὖν ἐξελέξασθέ με ἐκκλησίας ἐπίσκοπον ἀκυρῶσαι θέλων τὴν ψῆφον», ἔγραψε. Εἰς αὐτὴν ἐξηγεῖ διὰ μακρῶν τοὺς λόγους, οἱ ὁποῖοι τελικῶς τὸν ὠδήγησαν εἰς τὴν ἀπόφασιν τῆς παραίτησεως, ἡ ὁποία τοῦ προεκάλει πόνον καὶ ἀγωνίαν. Ἀγωνίαν διὰ τὸ μέλλον τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας τῆς Βενετίας, διὰ τὴν τύχην τοῦ ἐλληνικοῦ κλήρου καὶ τοῦ ἐλληνικοῦ πληθυσμοῦ, τῆς ἄλλοτε ἀκμαίας καὶ ἐνδόξου ἐλληνικῆς κοινότητος τῆς Βενετίας. Ἐὸ περιεχόμενον τῆς ἐπιστολῆς ἀποτελεῖ καταπέλτην διὰ τοὺς ἐπὶ κεφαλῆς τῆς Ἀδελφότητος, τοὺς ὁποῖους ἐπικρίνει δριμύως διὰ τὴν ἕλην ἀνεκτικὴν καὶ χαλαρὰν στάσιν των ἔναντι τῶν ἀπαραδέκτων ἐπεμβάσεων τῶν παπικῶν κύκλων

1. Μ. Παράνικα, ἔ.δ., σσ. 116, κ.ε., 118 κ.ε. καὶ 119 κ.ε.

2. Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη παραδόξως, καὶ καθ' ἕσασιν ἠρεσίνησα καὶ γνωρίζω, δὲν ὑπάρχει εἰς τὸ Ἀρχεῖον τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἰνστιτούτου Βενετίας. Δημιουργεῖται ὑπὸ τοῦ Μ. Παράνικα, ἔ.δ., σσ. 121 - 123.

καὶ τῶν δεσμεύσεων, τὰς ὑποίας τοὺς εἶχον ἐπιβάλει. Ἐφ' ὅσον ἡ «γα-
ληνοτάτη Ἀριστοκρατία τῆς Βενετίας», γράφει, ἀπαιτεῖ, ὅπως ὁ Ἕλληνας
ἐπίσκοπος ἀόμολογητῆς εἶναι τῶν ἐν τῇ φλωρεντινῇ συνόδῳ ὀρισθέντων. . .
τί ἄρα ποιῆσαι με εἶδει τὴν ἐπισκοπικὴν ἀναδεξάμενον ὑπὲρ τῆς ὑμῶν
τάχα σωτηρίας; στέρξαι τὰ ἐν τῷ φλωρεντινῷ συλλόγῳ; ἀλλὰ τοῦτό
ἐστὶ τῆς Ἀνατολικῆς ἀποστῆναι ἐκκλησίας. . . Τί οὖν εἶδει με ποιῆσαι;
ὁμόσαι μὲν τοῖς χεῖλοισιν, ἀνώμοτον δὲ τηρῆσαι τὴν φρένα, καὶ ἕτερον
μὲν εἶναι τὴν γλῶσσαν, ἕτερον δὲ τὴν δόξαν; τί δὲ τοῦτό ἐστὶ πρὸς τῇ
ἀτιμίᾳ, εἰ μὴ τὸ μυκτηρίζειν Θεόν, τὸν μηδέποτε μυκτηριζόμενον; . . .».
Καὶ ἀμέσως κατωτέρω προσθέτει:

«Γούτων οὖν ἕνεκα παραιτοῦμαι τῆς ὑμετέρας ἐκκλησίας. . . τῆς
ἐπισκοπῆς τῆς Φιλαδελφείας. . . καὶ τὸ ὄνομα αὐτὸ εἴτουν τὸ Φιλαδελ-
φείας ἀρχιεπίσκοπος. . . ἀβελτῶν καὶ ἀπ' ἐμοῦ ἀποτινάσσων. . .». Τε-
λειώνει δὲ τὴν γενναυστάτην αὐτὴν εἰς ἐκφράσεις ἐπιστολὴν μὲ τὴν
ὑπευθύνειν τῆς πολυχρονίου ματαίας ἀναμονῆς καὶ τῶν ἀγώνων του,
τὰς ποικίλας ζημίας τὰς ὑποίας ὑπέστη καὶ ὅτι καθ' ἕλα αὐτὰ τὰ ἔτη δὲν
ἔπαυσε νὰ διακηρύσσει τὴν ἀλήθειαν καὶ νὰ υποδεικνύῃ εἰς αὐτοὺς τὴν
ἀσφαλεστάτην ὁδὸν τῆς ἐπανορθώσεως τῆς δημιουργηθείσης Οὐλιβεράς
καταστάσεως. «Παραίτοῦμαι δὲ καὶ ἀναχωρῶ δι' οὗς ἐκτίθεμαι λόγους. . .
'Ἐγράφη ἐν Βρατισλαύα, ἔτει αψοδ. Ιουλλίου ι'».

Τὸ Πρωεδρεῖον τῆς ἑλληνικῆς Ἀδελφότητος τῆς Βενετίας φαίνε-
ται ὅτι ἀπέκρυψε τὴν ἐπιστολὴν αὐτὴν εἴτε διότι ἤλπιζε νὰ τὸν μετα-
πέισῃ εἴτε διότι ἔτρεφεν ἀκόμη ἐλπίδας περὶ ἀποδεσμεύσεως τῆς
ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας.

Εἰς τὴν ὑπ' ἀριθ. 52 θήκην, φάκ. 742 τοῦ Ἀρχείου τοῦ Ἑλληνικοῦ
Ἰνστιτούτου Βενετίας σφίζονται τὰ ἀντίγραφα δύο ἐπιστολῶν, εἰς τὴν
ἰταλικήν, αἱ ὑποῖαι θέτουν τὴν ὀριστικὴν σφραγίδα τοῦ τέλους εἰς τὴν
Οὐλιβεράν αὐτὴν ὑπόθεσιν τοῦ ἑλληνισμοῦ τῆς Βενετίας. Ἡ πρώτη εἶναι
τοῦ Μεγάλου Φύλακος τῆς ἑλληνικῆς Ἀδελφότητος τοῦ ἀγίου Νικολάου,
τοῦ Ν. Κανέλλη, καὶ ἀπευθύνεται πρὸς τὸν «Ἐσσηνίστατον πρίγκιπα καὶ
τὰ μέλη τῆς Γερουσίας τῆς ἐνετικῆς Δημοκρατίας». Εἰς αὐτὴν ἀναφέρει
ὅτι ἐπισυνάπτει ἐπιστολὴν τοῦ ἱερομονάχου Νικηφόρου Θεοτόκη, τὴν
ὁποίαν τοῦ ἐνεχείρισεν ὁ ἀδελφός του δὸν Ἰλίας Θεοτόκης, καὶ διὰ τῆς
ὁποίας ὑπέβαλε τὴν ἀμετάκλητον παραίτησίν του ἐκ τοῦ ἀρχιεπισκο-
πικοῦ θρόνου τῆς Φιλαδελφείας. «Κατάπληκτος ἡ ἑλληνικὴ Ἐκκλησία —
γράφει ὁ Ν. Κανέλλης — ἐκ τοῦ ἀνηκούστου αὐτοῦ γεγονότος ἐπιση-
μαίνει πρὸς ὑμᾶς τὸν κίνδυνον ἐκ τῆς ἀξιοθρηνήτου καταστάσεως τῆς
ἀτυχοῦς ἡμῶν Ἐκκλησίας. Χωρὶς πνευματικὴν ἡγήτην, ὁ ὑποῖος οὐδ'

ήτο ο μόνος ικανός να αποτρέπη και να περιστέλλη τὰ κρούσματα τῆς ἀπειθαρχίας, ἡ Ἐκκλησία θὰ εἶναι ἐκτεθειμένη εἰς πολλές ἀταξίας καὶ κινδύνους καὶ σκάνδαλα, τὰ ὅποια θὰ κλονίζουν τὰς συνειδήσεις τῶν πιστῶν. . . Διὰ τοῦ ὑπομνήματός μας τούτου ἡ Ἐθνότης μας μὲ ἀλγοῦσαν καρδίαν ζητεῖ τὴν λύσιν τῶν προβλημάτων τῆς καὶ τὴν παῦσιν τῶν τόσων ἀπρεπειῶν, αἱ ὅποια μᾶς φέρουν εἰς ἀπελπισίαν. . .»¹.

Ἡ δευτέρα ἐπιστολὴ εἶναι τοῦ Νικηφόρου Θεωτόκη, πιστὸν ἀντίγραφον τῆς πρώτουτύπου, ἡ ὅποια περιεκλείετο εἰς τὴν πρώτην. Ἀναφέρεται ὅτι αὕτη παρεδόθη ἰδιοχείρως εἰς τὸν Πρόεδρον τῆς Ἀδελφότητος ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Νικηφόρου, Ἰλία Θεωτόκη, τὴν 31 Ἰανουαρίου τοῦ 1775/76. Ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Νικηφόρου Θεωτόκη, γεγραμμένη εἰς τὸ Ἰάσιον, φέρει ἡμερομηνίαν 8 Νοεμβρίου 1775 καὶ ἀπευθύνεται πρὸς τὸ Προεδρεῖον τῆς ἐλληνικῆς Ἀδελφότητος τῆς Βενετίας². Ἀἰτιεῖδῃ ἡ

1. Ἐὐδ' ἀντίγραφον τῆς ἐπιστολῆς ταύτης εἶναι ἀχρυσολόγητον. Πάντως ἐστάλη τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1775/76, ὡς ἀποδεικνύεται ἐκ τῆς ἐσωκλειστού ἐπιστολῆς τοῦ Ἰλία Θεωτόκη.

2. Δημοσιεύεται καὶ ὑπὸ τοῦ Μ. Παρανίκια, ἔ. ἄ., σσ. 123 - 124, φέρει δὲ χρονολογίαν 6 Νοεμβρίου 1775. (1) Μ. Παρανίκιας γράφει ὅτι αὕτη δὲν ἐστάλη εἰς τοὺς παραλήπτας. Ἐὐδ' σφζόμενον ἀντίγραφον τῆς ἐπιστολῆς ταύτης, τὸ πρωτότυπον τῆς ὁποίας ἐπεδόθη ἰδιοχείρως εἰς τὸν Μέγαν Φύλακα τῆς ἐλληνικῆς Κοινότητος ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Νικηφόρου, Ἰλία Θεωτόκη, εὑρίσκεται εἰς τὸ Ἀρχεῖον τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἰνστιτούτου Βενετίας (θήκη 52, φάκ. 742), φέρει δὲ χρονολογίαν 8 Νοεμβρίου 1775, ἐξ Ἰασιῶν, κίλι νουβίη (: παλαιὰ ἡμερομηνία). Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη, μὲ τὴν ὀριστικὴν παραίτησιν τοῦ Θεωτόκη ἐκ τοῦ ἀρχιεπισκοπικοῦ θρόνου τῆς Φιλαδελφείας, ἐστάλη πρὸς τὰς ἐνετικὰς ἀρχὰς ὑπὸ τοῦ Προέδρου τῆς ἐλληνικῆς Ἀδελφότητος Νικολάου Κανέλλη. Ἐὐδ' κείμενον τῆς βραχείας ταύτης ἐπιστολῆς ἔχει ὡς ἑξῆς :

Alli stimatissimi Signori miei Patroni colendissimi il signori Nicolo Canelli, Guardiano e li rimanenti Bancali della chiesa di San Giorgio di Tiroci, Stimatissimi Signori Procuratori Colendissimi.

La lunga esperienza avendo dimostrato di levare li ostacoli noti rinunzio all'episcopale prelatura di quella chiesa, nella quale già quatro anni sono stato eletto, ed abbi questa mia lettera tutto il valore, che può avere ogni rinunzia scritta con tutte le pubbliche formalità.

Jasi 8 Novembre 1775 S. V.

Ἄλλο ἀντίγραφον τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς ὑπάρχει καὶ εἰς τὴν Μαρκιανὴν Βιβλιοθήκην, κῶδιξ ἀρ. 9097, Classe VII, Clitonia greca in Venezia, ἔπου σημειοῦται ὅτι ὑπεβλήθη ὑπὸ τοῦ μεγάλου Φύλακος Ν. Κανέλλη μετὰ σχετικοῦ ὑπομνήματος τοῦ Προεδρείου τῆς ἐλληνικῆς Ἀδελφότητος πρὸς τοὺς Ἐξουχωτάτους Signori, τὴν 26 Φεβρουαρίου 1775/76. Οὗτοι ἀπήντησαν πρὸς τὴν ἐλληνικὴν Ἀδελφότητα τὴν 14 Ἰουνίου 1776 καὶ ἐπληροφόρουν αὐτοὺς, ὅτι κατόπιν τῆς παραίτησεως τοῦ

πολυχρόνιος πείρα μου απέδειξεν, ὅτι εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐξομαλυνθοῦν καὶ ἀρθοῦν τὰ γνωστὰ ἐμπόδια παραιτοῦμαι ὀριστικῶς τοῦ ἀρχιεπισκοπικοῦ θρόνου τῆς Φιλαδελφείας», ἔγραφε.

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἔληξεν ἡ μακρὰ αὐτῆ περιπέτεια διὰ τὸν Νικηφόρον Θεοτόκην, ἡ ὁποία ἀφῆσε πάλιν ἄλυτον τὸ πρόβλημα τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας καὶ τοῦ ἑλληνισμοῦ τῆς Βενετίας, μεθ' ὧν τῶν Οὐλιβερῶν συνεπειῶν.

Ἐν συνεχείᾳ δημοσιεύονται αἱ ἀνέκδοτοι αὐταὶ ἐπιστολαὶ τοῦ Νικηφόρου Θεοτόκη¹, αἱ ὁποῖαι παρουσιάζουν μέγα ἐνδιαφέρον διὰ τὴν περίοδον ταύτην τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας καὶ τῆς ἑλληνικῆς Κοινότητος τῆς Βενετίας².

Θεοτόκη, ἔπρεπε νὰ ἀπευθυνθοῦν ἐκ νέου εἰς τὸ Συμβούλιον τῶν Δέκα καὶ νὰ προτείνουσαν νέον πρόσωπον διὰ τὴν κατάληψιν τῆς θέσεως τοῦ ἀρχιεπισκοπικοῦ θρόνου Φιλαδελφείας. Ἴδὲ καὶ Archivio di Stato τῆς Βενετίας, ἑθῆκη *Deputazione ad pias causas, scrittura dal 27 Marzo 1775 al 26 Febbraio 1776/1777*.

1. Ἐὸ κείμενον τῶν δημοσιεύεται ὡς ἔχει εἰς τὸ πρωτότυπον, πλην ἐλαχίστων διορθώσεων, ἔπου ὑπῆρχε δυσκολία εἰς τὸ νόημα τῶν λεγομένων. Διορθώνονται ἐπίσης καὶ τινὰ προφανῆ λάθη.

2. Παρατίθενται ἐνταῦθα μερικαὶ ἀκόμη παραπομπαὶ εἰς τὸ Ἀρχεῖον τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἰνστιτούτου τῆς Βενετίας, εἰς τὴν Μαρκιανὴν Βιβλιοθήκην καὶ εἰς τὸ Archivio di Stato τῆς Βενετίας, σχετικαὶ πρὸς τὸ θέμα τοῦτο, δι' ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι θὰ ἤθελον νὰ ἀσχοληθοῦν μετὰ τὴν ὑπόθεσιν αὐτὴν ἐκτενέστερον καὶ λεπτομερέστερον, ἢ ὁποῖα ἀφορᾷ εἰς τὴν ζωὴν καὶ τὸ ἔργον τοῦ Νικηφόρου Θεοτόκη καὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἑλληνικῆς Κοινότητος τῆς Βενετίας :

1) Ἑλληνικὸν Ἰνστιτούτον Βενετίας, ἑθῆκη 52, φάκ. 742, ἐπιστολαὶ τοῦ Προεδρείου τῆς ἑλληνικῆς Ἀδελφότητος τῆς 17 Ἀπριλίου 1779 πρὸς τὸ Συμβούλιον τῶν Δέκα καὶ τὸν Ἰαληνότατον Πρίγκιπα.

2) Μαρκιανὴ Βιβλιοθήκη: α) Codex it. VII, 1938 (= 9097), Chiesa greca di Venezia. β) codex it. VII, 1656 (= 9512) = 32.

Documenti raccolti da Rossi: Documenti... relativi ai Greci di Venezia.

3) Archivio di Stato:

α) Busta 424, Greci II, Consultori in Jure.

β) Filza espulsis, n. 108, 1774.

γ) Filza esposizioni Roma, n. 58, 1772.

δ) Consultori in iure, filza n. 422 sudd.

ε) Consultori in iure, filza Greci 422.

ς) Deputazione ad pias causas. Scrittura dal 27 Marzo 1775 al 26 Febbraio 1776/1777.

ζ) Senato I (Secuta), No. 115, filza espulsis.

η) ἑθῆκη Greci 422 καὶ 424, Consultori in Jure κ.δ.

Alli Stimatissimi Signori Bancali della Chiesa di S. Giorgio de Greci.

Stimatissimi Signori Signori miei Colendissimi

Nulla altra essendo l'ufficio episcopale, che la cura di molte anime, dalla perfezione o imperfezione della quale dipende l'onore e la salute eterna di chi l'intraprende, non vi è persona pia ed onesta, sia dotta, sia virtuosa, possedi tutta le ammirabili prerogative, la qual non procuri per quanto li è possibile fugira la di lui intrapresa. Questo somma difficoltà per la sublimità della materia bene riconoscendo, e ridogliendo li occhi al caos delle mie imperfezioni, talmente era disposto di starne sempra lontano, che fra l'innumerabile numero de miei pensieri, questo era quello, nel quale mi l'animo mio si occupava. In tal disposizione, tanto all'improvviso, quanto tutti loro signori lo savo, mi arriva la notizia delle mia elezione, confermata dalla loro graziosissima lettera, nelle quale mi si specifica essere stata approvata anche dalla clemenza del serenissimo Principe. Tutto ammiro, tutto mi sorprende, tutto eccita la piu forte guerra contro me stesso. Formerei un voluminoso libro, se da qual momento che o acuto tal notizia, sino a questo che scrivo, potessi componere tutti quelli argomenti con i quali combattendo me stesso, o procurato non voler esser insensibile alla tanta benignità e zentilezza di tutta la confraternità della mia nazione dimorante in Venezia: La quale se applicata force in persona degna di tal carattere, dovrebbe certamente annumerarsi alli zeli della primitiva Santa Chiesa. Alla fine implorando l'assistenza dell'Onnipotente e misericordiosissimo mio Creatore, questo è quello che non fermezza ed inalterabile deliberazione ò stabilito.

Essendo la verità la base ed il fondamento di ogni e qualunque virtù, in modo che quando questa mancasse, tutte si convertono nell'obrobrioso vizio dell'ipocrisia la verità deve essere la professione di chi dirigere gli altri alla strada delle virtù assume il grave impegno. Quando dunque io avrò piena sicurezza di poter esser perfettamente veridico, senza impedimento di niuna sorte, e senza ne pure poter essere ragionevolmente sospetto della verità del mio animo e della mia parola, allora con la fiducia dell'aiuto di Dio sacrificarò tutto

me stesso per il di lui servizio per l'esaltazione della gloria della Serenissima Republica, e per la guida delle Loro piissime anime. Quando questa tale certezza, base di tutta l'opera mancasse per qualunque ragione, loro signori abbiano la benignità di scusarmi, perchè mi è impossibile il poter scriverle. Da un tale sacrificio, qual e quello di contentarsi altro pensare con la mente, altro rappresentare con la bocca, ed altro scrivere in una carta, o pure per le condizioni sopra le quali e fondata la materia giustamente tale essere dagli altri creduto; Da un tale sacrificio dico odioso a Dio, e disapprovato da tutte le persone oneste io preferisco mille volte la morte, se mille volte lo potrei ricevere.

La certezza che io ricerco eccettuando il Serenissimo mio Principe, niun altro, ne il mondo tutto unito assieme, me la può dare. Quando Lui per l'assoluta autorità che Dio massimo li diede ne suoi stati, e che niuno al mondo per qualunque giure gliela può levare o diminuire in qualsivisia modo e per la somma sua clemenza e misericordia volesse beneficare quella Nazione che à sempre prediletta, col dichiarare quale debba essere il suo suddito Arcivescovo di Filadelfia; questa dichiarazione sarebbe la certezza ricercata, quando niente di contrario contenendo al dogma e rito della Chiesa orientale Greca esprimesse quanto qui segue: L'arcivescovo di Filadelfia nostro suddito dipendente dalla sede Patriarcale di Costantinopoli avrà sempre la libertà di professare li dogmi della Chiesa Orientale, ed esercitare tutti i suoi riti.

È qui io dovrei eccitare al cuore di tutta la mia Nazione il maggior zelo perchè prostrata alli piedi della Serenissima Republica, richiedesse, pregasse, supplicasse, adoperasse tutti i mezzi possibili a Lei grati, perchè si lussasse al fine quella Chiesa di quelle machie con le quali molti credono essetinta: e così divenire poi la gloria ed il giubilo di tutta la nazione Greca, e di molte anime il solo refugio. Ma vedo bene che per molti ragioni in questo proposito devo essere guardigno. Per me basta assicurarle, che quando non mi si manda in scriptis ed autentica la mentovata certezza con il sudetto sentimento munita anche alle bolle del Patriarca di Costantinopoli è impossibile che io venga a Venezia.

Il presente suolo è l'illuminato come lo dicono nel quale il tempo, che certe persone con titoli verbali, e giurisdizioni immaginarie si arrogavano una certa illegittima potenza nella case degli

altri, è già finito; anzi quelle medesime persone in oggi vedono chiaro, che quella tale potenza è ridotta quasi uguale al zero. La clemenza del Serenissimo Principe verso la nazione Greca quando fù concorde ed uniforme, si dimostrò sempre massima e segnalata. Da ciò io ne deduco la facilità del mio quesito.

A niuno di quelli hanno avuto la benignità di favorirmi con le loro congratulazioni à notificazioni, la mia opinione, supplicandoli di grazioso compatimento, se la materia ricerca di non poter scrivergli per ora ne pure una minima parola circa tale proposito. Alli Signori Maruzzi, Caragianni e Berco, che per mezzo di terza persona mi favorirono di notarmi il loro aggradimento per rapporto all'elezione, per quel medesimo mezzo li à significato che sentirano la mia risposta da loro signori. Perciò sono supplicati instantemente, ad alli detti, ed a tutti quelli altri che li sembrerà vantaggioso fare subito nota la mia risposta.

Il mio trattenimento in Lipsia non è ozioso. Fra pochi giorni finisce l'impressione del primo Tomo della Catena dei Padri nel Pentateuco! Doppo questo doveva immediatamente principiare il secondo, quale ricerca il tempo, forse di un anno intero per essere stampato. La cosa è di molta importanza, e di grave spesa: Perciò abbino la bontà di sollicitare la loro stimabilissima risposta, perche possi prendere quelle misure, che il caso ricerca.

Riconosco molto bene, e sento nel più vivo la benignità ed il compatimento che à avuto verso di me senza alcun mio merito tutta la mia nazionale confraternità dimorante in Venezia, e non potendo in altra maniera presentemente ricompensarla, mando prima a loro signori, e poi per bocca di loro ad una la santa benedizione sacerdotale, e con profondo rispetto mi protesto.

di V(ostre) e S(ignori)e Stimatissime
Umilissimo ed Osequiosissimo Servitore
Niceforo Teotochi

Lipsia 1772, a di 4 Febraio S.V.

2

Stimatissimi Signori Signori miei Providitori Colendissimi

La scelta delle loro dignissime persone nel posto della precaduta Banca essendo una delle più attime che altre volte ne abbino fatto la

nostra Nazione, mi a prodotto quell'allegrezza che deve sentire di vede collocati nei luoghi¹ di inspezione quelli che lo meritano, e possono essere giovevoli. Il corteggio immediato con loro signorie, non solo è di sommo mio contento, ma anche necessario per molte ragioni, la quali superfluo sarebbe dirle. Rapporto à quello che per altra mano mi si ricerca, essendo già giorni che ò risposto, non dubito che a quest'ora le sia capitata la mia risposta. E come in quella credo essermi sufficientemente spiegato, così non volendo di nuovo attediarle con le medesime parole, aggiungo le susseguenti.

Essendo tutta la Gerarchia greca, per non dire ogni membro della nazione, bene informata dello² stato di quella Chiesa niuna altra frase può levargli il sospetto, e perfettamente acquietarla, che la sola prescritta. Qualunque altra o desiciente o equivoca, o oscura mi credano, non sarà altro, che moltiplicare le lacrimevoli tragedie poco fit passate. Delle quali io le posso assicurare con certezza che non sarò l'oggetto; ma lo saranno forse altri uguali alli primi.

Per la materia della quale si tratta l'ottenere l'intento imperfetto è il medesimo che non ottenerlo totalmente. Se visi infaciano difficoltà, i solidi maneggii, e gli efficaci ufficii che già si adoperano potranno superarlo. Iddio Ottimo e massimo il protettore di tutte le buone opere ridurà facile il difficile, inspirando nel cuore di chi hà l'autorità di facilitarlo.

L'effetto poi di vedermi vicino a loro è senza dubio effetto di pura loro benignità la quale abbenche sommamente mi confonde, per la ragione che vedo me stesso nudo di quelle qualità che si crede che io sia adorno, mi lascia però vivo il senso di una perpetua obbligazione, per la quale desidero ed a loro signori ed a tutta la nazione la pienezza della grazia dell'Onnipotente, protestandomi con tutto l'Ossequio.

Di Vostre Signorie Stimatissime
Umilissimo ed Osequiosissimo Servo
Niceforo Teotochi

Lipsia 1772, a di 7 Aprile S. V.

1. luoghi τὸ κελίμενον.

2. del τὸ κελίμενον.

3

Signor Signor mio Proveditor Coleubilissimo

Il tempo che sopra tutte le cose terresti ne hà una certa indicibile potenza, sopra li favori che dipendono dalla pura benignità dagli animi nobili ne hà tanto poeca, che si vende totalmente insensibile. Più peccid tanto il rigora della sua graziosissima lettera, qualunque sia quel tempo che la sua gentilezza stabilisce più opportuno, che penetrò sino al più intimo del mio cuore.

Le sue christianissime parole, cioè fervore zelo concordia dall'amore verso la Religione mi producono qual contento, che sente in casi simili ogni fedele christiano. Benedica Iddio la gloriosa opera delle loro mani, in modo che perfettamente corrisponda al suo santissimo Volere. Quell'universale poi divizione verso la mia persona mi accita i forti rimordimenti e la confusione della mia coscienza: Perchè non essendo quello che sono considerato temo molto l'odal evangelico: οὐαὶ ὅμῳ, ἕναυ καλῶς ὑμῶς εἶπασι πάντες οἱ ἄνθρωποι. Mi renda tale il Signore quale il loro compatimento mi rappresenta ed a V.S. doni tutte quelle grazie che da Lui chiede, ad io con tutto l'ardora dell'animo la desidero.

Di V(ostre) S(ignorie)

Umilissimo ed osequiosissimo Sereo

Nicesoro Teatochi

Lipsia 1772, a di 7 Aprile S. V.

4

*Alli stimatissimi Signori Bancali della Chiesa di S. Giorgio de Greci
Stimatissimi Signori miei coleubilissimi 1,*

Nulla altro essendo l'officia episcopale, che la cura di molte anime, dalla perfezione o imperfezione della quale dipende l'onore, e la salute eterna di chi l'intraprende, non vie persona più ed onesta, la quale non procuri per quanto li è possibile fugire la di lui intrapresa. Questa somma difficoltà per la sublimità della materia bene riconoscendo, e rivogliendo gli occhi al caos delle mie imperfezioni,

1. Copia tratta d'originale per orde del clarissimo Signore Lazzaro Guardiano Grande e sua Banca, Pano di Cristodulo, sericano.